(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

सर्वोच्च न्यायालयाचा अहवाल [१९६१]

होमी जहांगीर घिस्ता

विरुद्ध

द कमिशनर ऑफ इनकम-टॅक्स, बॉम्बे

(न्यायमूर्ती एस. के. दास, न्यायमूर्ती एम. हिदायतुल्ला आणि न्यायमूर्ती जे. सी. शाह)

प्राप्तिकर-करनिर्धारण -अघोषित स्त्रोताकडून मिळणारे उत्पन्न -अपीलीय न्यायाधिकरणाचा प्रकरण नोंदवण्यास नकार-उच्च न्यायालयाने संदर्भ निर्देशित करण्यास दिलेला सारांशास नकार-न्यायाधिकरणाच्या आदेशावरून कायद्याचा प्रश्न कधी निर्माण होईल असे म्हटले जाऊ शकते-कलम ६६ (२),भारतीय प्राप्तीकर कायदा, १९२२ (११/१९२२)

अपीलकर्त्याने ८७,५००/- रुपयांच्या उच्च मूल्याचे चलन रोखीने काढले आणि त्यामुळे त्यांना प्राप्तिकर अधिकाऱ्याने संबंधित वर्षासाठी विवरणपत्र सादर करण्यास सांगितले. अपीलकर्त्याने त्याला रक्कम कशी मिळाली याबद्दल वेगवेगळ्या टप्प्यांवर, साहित्याच्या तपशीलांमध्ये विसंगत अशी तीन विधाने केली.प्राप्तिकर अधिकाऱ्याने असे मानले की पावतीचे खरे स्वरूप उघड केले गेले नसल्याने ते अज्ञात स्त्रोताकडून मिळालेले उत्पन्न मानले आणि त्यानुसार त्याचे करनिर्धारण केले. अपिलावर सहाय्यक प्राप्तिकर आयुक्तांनी तो आदेश कायम ठेवला. त्यानंतर सदर अपीलावर, अपीलीय न्यायाधिकरणाने तथ्यांचा आढावा घेतला, अपीलकर्त्याच्या प्रकरणातील विसंगतींचा विचार केला आणि करनिर्धारणाच्या आदेशाला दुजोरा दिला. भारतीय प्राप्तिकर अधिनियमाच्या कलम ६६ अंतर्गत उच्च न्यायालयाच्या संदर्भासाठी अर्ज केल्यावर, न्यायाधिकरणाने असे मानले की, त्यांच्या आदेशामुळे कायद्याचा कुठलाही प्रश्न उद्भवत नसल्याने तो फेटाळला गेला. त्यानंतर उच्च न्यायालयाने कायद्याच्या कलम ६६ (२) अंतर्गत अपीलकर्त्याने केलेला अर्ज सरसकट फेटाळला.

सरसकट फेटाळण्याच्या त्या आदेशाविरुद्ध अपील करण्यासाठी विशेष अनुमती न्यायालयाकडून प्राप्त करण्यात आली होती आणि अपीलामध्ये निश्चित करण्याचा एकमेव प्रश्न असा होता की न्यायाधिकरणाच्या आदेशाने कायद्याचा कोणताही प्रश्न उघड केला आहे का आणि अधिनियमाच्या कलम ६६ (२) अन्वये सरसकट अर्ज फेटाळण्यात उच्च न्यायालय योग्य आहे का?

हे मानले गेले आहे की, न्यायाधिकरणाच्या आदेशामुळे कायद्याचा कोणताही प्रश्न उद्भवला नाही आणि त्यामुळे सदर अपील निष्फळ होणे आवश्यक आहे.

धीरजलाल गिरधारीलाल विरुद्ध प्राप्तिकर आयुक्त, बॉम्बे, (१९५४) २६ I.T.R . ७३६ आणि उमर सले मोहम्मद सैत विरुद्ध आयकर आयुक्त, मद्रास, (१९५९) ३७ I.T.R. १५१ या प्रकरणांमध्ये घालून दिलेली तत्त्वे एखाद्या विशिष्ट प्रकरणाला लागू होतात की नाही हे ठरवण्यासाठी, न्यायाधिकरणाच्या बाजूने आणि विरोधात असलेल्या भौतिक तथ्यांचा आणि पुराव्यांचा योग्य विचार केला आहे की नाही हे ठरवण्यासाठी न्यायाधिकरणाच्या आदेशाचे संपूर्ण वाचन करणे आवश्यक होते आणि कोणत्याही अप्रासंगिक विचाराने किंवा पूर्वग्रहाने अशा निष्कर्षाला दूषित केले आहे की नाही हे ठरवणे आवश्यक होते. त्या निर्णयांमध्ये न्यायाधिकरणाच्या आदेशाची वाक्यानुसार तपासणी करणे आवश्यक नाही जेणेकरून त्यातील किरकोळ चूक किंवा निष्काळजी मत शोधून त्यानुसार कायद्याचा प्रश्न सोडविला जाईल .

धीरजलाल गिरधारीलाल विरुद्ध प्राप्तिकर आयुक्त, मुंबई, (१९५४) २६. I.T.R. ७३६ आणि ओमर साले मोहम्मद सैत विरुद्ध आयकर आयुक्त, मद्रास, (१९५९) ३७ I.T.R. १५१ यात हे स्पष्ट केले आहे.

जरी करनिर्धारण कर्त्याने दिलेल्या स्पष्टीकरणाला केवळ नकार दिल्याने पावतीचे स्वरूप निश्चितपणे स्थापित होत नाही, जेथे नकाराची परिस्थिती अशी आहे की पावती हे एक उत्पन्न आहे असा निष्कर्ष उद्धवणे योग्य आहे, प्राप्तिकराचे कारनिर्धारण करताना, अधिकाऱ्यांना तो अनुमान काढण्याचा अधिकार आहे. असे अनुमान एक वस्तुस्थिती आहे आणि कायद्याचा नाही.

दिवाणी अपीलीय न्यायाधिकारक्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक २४/ १९५८

पूर्वाश्रमीच्या मुंबई उच्च न्यायालयाच्या आय. टी. ए. क्रमांक ४९/१९५६ मधील ४ऑक्टोबर १९५६ च्या निकाल आणि आदेशावरून विशेष अनुमती अपील.

अपीलकर्त्याकरिता उपस्थित वकील श्री आर. जे. कोलाह, एस. एन. अँडले, जे. बी. दादाचंजी, रामेश्वर नाथ आणि पी. एल. वोहरा.उत्तरार्थींकरिता उपस्थित वकील श्री के. एन. राजगोपाल शास्त्री आणि डी. गुप्ता

२२ सप्टेंबर १९६०. न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती श्री एस. के दास यांच्या द्वारे दिला गेला-

करनिर्धारण वर्ष १९४६-४७साठी, अपीलकर्ता होमी जहांगीर घिस्ता यांच्यावर भारतीय प्राप्तिकर अधिनियम , १९२२ च्या कलम २३(३) अंतर्गत एकूण ८७,५००/- रुपयांच्या उत्पन्नावर आयकर आकारण्यात आला. ज्या परिस्थितीत त्याचे करनिर्धारण केले गेले ते खालीलप्रमाणे होते. अपीलकर्त्याचे प्रकरण असे होते की, अपीलकर्त्याचे आजोबा (आईकडील) एम. एच. संजना यांचे १० मे १९२० रोजी किंवा त्याच्या आसपास निधन झाले. संजना यांनी केलेल्या मृत्युपत्राच्या वैधतेबाबत त्यांची विधवा कर्सेटबाई आणि संजना यांच्या पहिल्या पत्नीची मुलगी बाई जरबानू यांच्यात खटला होता. बाई जरबानू ही अपीलकर्त्याची आई होती.त्या खटल्यात तडजोड करण्यात आली आणि अपीलकर्त्याच्या आईला संजना यांच्या मालमत्तेमध्ये एक तृतीयांश हिस्सा मिळाला, ज्याचे एकूण

मूल्य सुमारे रु.९,८८,००० एवढे होते. १९३३ मध्ये बाई जरबानू यांचे निधन झाले त्यांच्या पश्चात त्यांचे पती जहांगीरजी (अपीलकर्त्याचे वडील), त्यांचा मुलगा होमी (अपीलकर्ता) आणि अलू नावाची मुलगी होती. याचा कोणताही पुरावा नसतानाही असे प्रतिपादित करण्यात आले होते की , बाई जरबानून यांनी तिचा मृत्यू झाला तेव्हा सुमारे २,१०,०००/- रुपयांची संपत्ती सोडली होती .त्याच्या आईच्या मृत्यूच्या वेळी अपीलकर्ता अल्पवयीन होता. त्याला दोन काका होते, फिरोझशॉ आणि कैखुसरू, फिरोझशॉ हा कुटुंबातील सर्वात मोठा सदस्य होता.त्याच्या आईच्या मृत्यूनंतर, अपीलकर्त्याचा मालमत्तेतील वाटा रुपये ७०,०००/ इतका होता फिरोझशॉ यांनी त्याची जबाबदारी घेतली आणि गुंतवणूक केली. १२ डिसेंबर १९४५ रोजी त्यांचे निधन झाले. कैखुसरू, फिरोजशॉचा धाकटा भाऊ आणि त्याच्या मृत्युपत्राच्या अंमलबजावणीदारांपैकी एक, याने फिरोझशॉच्या मालमत्तेचा ताबा घेतला. जेव्हा त्याने फिरोझशॉच्या मालकीची एक तिजोरी उघडली तेव्हा त्याला अपीलकर्त्याचे नाव असलेले एक पाकीट सापडले.त्या पाकिटामध्ये ८७,५००/- रुपयांच्या उच्च मूल्याच्या चलनी नोटा होत्या. २४ जानेवारी १९४६ रोजी, अपीलकर्त्याने त्या नोटा रोख करण्यासाठी सादर केल्या आणि एक प्रगटन सादर केले जे तेव्हा आवश्यक होते आणि त्या स्पष्टीकरणामध्ये त्यांनी असे म्हटले आहे की :

"मी अल्पवयीन असताना १९३३ मध्ये मरण पावलेल्या माझ्या आईचा वारसा आणि पैसे हे माझे वडील आणि नुकतेच निधन झालेले माझे दिवंगत काका फिरोजशॉ यांनी वेळोवेळी गुंतवले आहे."

जेव्हा अपीलकर्त्याला प्राप्तिकर अधिकाऱ्याकडून संबंधित वर्षासाठी त्याच्या उत्पन्नाचा आयकर परतावा सादर करण्याची नोटीस मिळाली, तेव्हा त्याने " शून्य " उत्पन्न दर्शविणारे आयकर परतावा सादर केला. त्यांनी रोख करण्यात आलेल्या उच्च मूल्याच्या नोटांबद्दल विचारले असता, त्यांनी ७ जानेवारी १९४७ रोजी लिहिलेल्या पत्रात असे म्हटले आहे की, अल्पवयीन असताना त्यांची मालमत्ता

सांभाळणारे त्यांचे काका फिरोजशॉ यांनी रु. ८७,५००/- त्यांना आणि त्यांच्या वडिलांना १९४५ मध्ये त्याच्या (म्हणजे फिरोजशॉच्या) मृत्यूच्या काही काळ आधी दिले होते. फिरोझशॉच्या मृत्यूनंतर कैखुसरूने तिजोरी उघडल्याबद्दल आणि अपीलकर्त्याच्या नावाने तेथे एक पाकीट सापडल्याबद्दल, नंतर दिलेल्या कथनापेक्षा ही एक वेगळे कथन होते. अपीलकर्त्याने २९ सप्टेंबर १९४९ रोजी प्राप्तिकर अधिकाऱ्यासमोर दाखल केलेल्या प्रतिज्ञापत्रातही परस्परविरोधी विधाने होती. त्याच्यासमोरील सर्व साहित्याचा विचार केल्यावर, प्राप्तिकर अधिकाऱ्याने अपीलकर्त्याचे प्रकरण स्वीकारले नाही परंतु त्यांनी असा निष्कर्ष काढला की , ८७,५००/- रुपयांच्या पावतीचे खरे स्वरूप उघड केले गेले नाही. त्यांनी ही रक्कम अपीलकर्त्याचे काही उघड न केलेल्या स्रोतापासून असलेले उत्पन्न मानले आणि त्यानुसार त्याचे करनिर्धारण केले.

अपीलकर्त्याने सहाय्यक प्राप्तिकर आयुक्तांकडे अपील करण्यास प्राधान्य दिले. अपिलाच्या टप्प्यावर अपीलकर्त्याचे वडील आणि काका यांचे जबाब आयकर अधिकारी, डी-II वार्ड, मुंबई यांनी घेतले आणि अपीलकर्त्याचे काका कैखुसरू यांचा जबाब अपिलीय प्राधिकाऱ्याने घेतला. प्राप्तिकर अधिकारी ज्या निष्कर्षापर्यंत पोहोचले होते त्याच निष्कर्षापर्यंत ते प्राधिकारी देखील आले होते.

त्यानंतर प्राप्तिकर अपीलीय न्यायाधिकरणाकडे अपील करण्यात आले, ज्यांनी या प्रकरणातील तथ्यांचा पुन्हा आढावा घेतला.न्यायाधिकरणाने अपीलकर्त्याने दाखल केलेल्या प्रकरणातील खालील महत्त्वाच्या विसंगती निदर्शनास आणून दिल्या:

"(i) करनिर्धारकाने दिनांक २४/०१/१९४६ रोजी जाहीर केलेल्या प्रगटीकरणामध्ये असे म्हटले आहे की, आईची वारसा मिळकत "माझे वडील आणि माझे दिवंगत काका फिरोजशॉ यांनी" गुंतवला होता.त्यांनी दिनांक ७/०१४/१९४७ रोजीच्या पत्रात असे म्हटले आहे की, त्याचे काका (म्हणजेच

फिरोझशॉ) केवळ त्याच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन करत होते. या तफावतीचा उद्देश त्याच्या वडिलांना गैरसोयीच्या तपासणीपासून वाचवणे हा आहे. काकांचे अधीच निधन झाले होते.

(ii) करदात्याच्या दिनांक ०७/०१/१९४७ रोजीच्या पत्रात असे म्हटले आहे की, काका फिरोझशॉ यांनी त्यांच्या मृत्यूपूर्वी मला आणि माझ्या वडिलांना पैसे दिले होते. दिनांक २९/०९/१९४९ रोजीच्या प्रतिज्ञापत्रात आणखी एक कथन असे आहे ती म्हणजे, फिरोजशॉच्या मृत्यूनंतर अमलबजावणीदार कैखुसरू यांनी करनिर्धारक व्यक्तिस पैसे सुपूर्द केले. उक्त प्रतिज्ञापत्राच्या दुसऱ्या भागात असे म्हटले आहे की, उक्त अमलबजावणीदार यांनी कारनिर्धारकाच्या वडिलांना पैसे सुपूर्द केले होते . प्रतिज्ञापत्र आम्हाला असे आश्वासित करण्यात आले आहे की, उच्च मूल्याच्या नोटांच्या बाबतीतले स्पष्टीकरण त्याच्या वडिलांनी दिलेल्या माहितीच्या आधारे करण्यात आले होते. करनिर्धारक- मुलगा यांनी कुठेही कोणत्याही "पाकिटाचा" संदर्भ दिला नाही. खरेतर, "पाकिटाबाबत " अमलबजावणीदार कैखुसरू यांनी २२/०२/१९५२ रोजी आयकर अधिकाऱ्यासमोर हजर झाले तेव्हाच सांगितले.

(iii) श्री. कैखुसरू यांनी त्यांच्या दिनांक २२/०२/१९५२ रोजीच्या निवेदनात असे म्हटले आहे की, त्यांना "एक लिफाफा सापडला ज्यामध्ये रु. ८७, ५००/- रुपये होते, मी या पैशाची जबाबदारी घेतली आणि ते होमीला दिले.अपिलीय सहाय्यक आयुक्त एच. रेंज यांच्यासमोर, तेच कथन श्री. कैखुसरू यांनी केले:

"पाकिटं जशी होती तशीच मी त्यांना दिली.मी नोटा मोजल्या नाहीत किंवा त्यातील मजकुराची पडताळणी केली नाही. "अमलबजावणीदार कैखुसरू यांनी "पावत्या" आणि "वस्तूसूची" याबाबत दिलेल्या काही उत्तरांवरून असे दिसून येते की, एखाद्या अमलबजावणीदार व्यक्तीबद्दल न बोलता, सामान्य व्यक्तीने जी वाजवी खबरदारी घ्यायला हवी होती ती देखील त्यांनी घेतली नाही ."

त्यावर न्यायाधिकरणाने आपला निष्कर्ष खालील प्रमाणे व्यक्त केलाः

"आम्हाला, असे मानण्यात काहीही संकोच नाही की, या परिस्थितीत, ८७,५००/-रुपयांच्या रकमेचा स्त्रोत समाधानकारकपणे स्पष्ट करण्यात करनिर्धारक हे अयशस्वी ठरले आहेत. त्यावर उत्पन्न म्हणून योग्य प्रकारे कर आकारला जातो." ७ ऑक्टोबर १९५५ रोजी दिलेल्या आदेशाद्वारे सदर अपील फेटाळले.

त्यानंतर अपीलकर्त्याने कायद्याच्या प्रश्नांचा संदर्भ उच्च न्यायालयाकडे पाठवण्यासाठी न्यायाधिकरणाकडे धाव घेतली, जे अपीलकर्त्यानुसार न्यायाधिकरणाच्या आदेशातून प्रश्न उपस्थित झाले. न्यायाधिकरणाने असे म्हटले की ७ ऑक्टोबर १९५५ रोजीच्या त्यांच्या आदेशातून कायद्याचा कोणताही प्रश्न उद्भवला नाही आणि ८ मार्च १९५६ रोजीच्या त्याच्या आदेशाद्वा, प्राप्तिकर अधिनियम १९२२ च्या कलम ६६ अंतर्गत संदर्भाधिन असलेला अपीलकर्त्याचा अर्ज फेटाळला. अपीलकर्त्याने कलम ६६ (२) अन्वये याचिकेद्वारे अयशस्वीपणे मुंबई उच्च न्यायालयात धाव घेतली. ४ ऑक्टोबर १९५६ रोजी उच्च न्यायालयाने ही याचिका सरसकट फेटाळली. त्यानंतर अपीलकर्त्याने या न्यायालयात अपील करण्यासाठी विशेष अनुमती याचिका दाखल केली. ३ डिसेंबर १९५६ च्या आदेशाद्वारे, या न्यायालयाने ४ ऑक्टोबर १९५६च्या मुंबई उच्च न्यायालयाच्या आदेशाविरुद्ध या न्यायालयात अपील करण्यासाठी विशेष अनुमती दिली, परंतु ७ ऑक्टोबर १९५५ आणि ८ मार्च १९५६च्या न्यायाधिकरणाच्या आदेशांविरुद्ध अपील करण्यासाठी विशेष अनुमती याचिकेच्या त्या टप्प्यावर कोणताही आदेश दिला नाही. या न्यायालयाने दिलेल्या विशेष अनुमतीनुसार प्रस्तूत याचिका दाखल करण्यात आली आहे.

विचार करण्यासारखा किरकोळ मुद्दा असा आहे की, कलम ६६(२) अंतर्गत याचिका सरसकट फेटाळण्यास उच्च न्यायालय योग्य होते का? दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, न्यायाधिकरणाच्या ७

ऑक्टोबर १९५५ च्या आदेशामुळे कायद्याबाबत काही प्रश्न उपस्थित झाला का? अपीलकर्त्याच्या वतीने असा युक्तिवाद करण्यात आला आहे की या न्यायालयाने धीरजलाल गिरधारीलाल विरुद्ध आयकर आयुक्त, मुंबई (१) [*(१) (१९५४) २६आय. टी. आर. ७३६*] या प्रकरणात घालून दिलेली तत्त्वे लागू होतात, कारण जरी न्यायाधिकरणाचा निर्णय हा वस्तुस्थितीच्या प्रश्नावर अवलंबून असला, तरी न्यायाधिकरण हे चौकशीस अप्रासंगिक असलेल्या सामग्रीचा विचार करून किंवा अंशतः संबंधित आणि अंशतः अप्रासंगिक असलेल्या सामग्रीचा विचार करून किंवा त्याचा निर्णय अंशतः अनुमान, तर्क आणि शंकांवर आधारित असल्यास १९६०च्या कायद्याचा मुद्दा उद्भवतो. असा युक्तिवाद केला जातो की प्राप्तिकरासंदर्भात न्यायाधिकरणाच्या निर्णयात वर नमूद केलेल्या तिन्ही दोषांचा समावेश आहे.

अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलानी आदेशाच्या त्या भागाबद्दल तक्रार केली आहे ज्यामध्ये अपील न्यायाधिकरण असे नमूद करतेः "मयत काकांनी, जर त्यांनी अल्पवयीन मुलीच्या पैशांची जबाबदारी घेतली, तर १९३९ मध्ये जेव्हा ती प्रौढ झाली किंवा १९४४ मध्ये जेव्हां तिचे लग्न झाले तेव्हाही ती संपत्ती बाई अलूकडे का दिली नाही? हे देखील आम्हाला सांगण्यात आले नाही."असा युक्तिवाद केला जातो की हा एक अप्रासंगिक विचार होता आणि बाई अलू यांनी स्वतः २२ फेब्रुवारी १९५२ रोजी प्राप्तिकर अधिकारी, डी-II वार्ड, मुंबई यांच्यासमोर जबाब दिला ज्यामध्ये तिने तिचे काका फिरोजशॉ यांच्याकडून मृत्यूपूर्वी ८५,०००/- रुपये कोणत्या परिस्थितीत मिळाले हे तिने सूचित केले आहे. तिने पुढे सांगितले की, तिने प्राप्तिकर अधिकाऱ्याकडे परतावा देखील सादर केला परंतु प्राप्त झालेल्या रकमेवर कोणतेही करनिर्धारण केले गेले नाही. अपीलकर्त्याच्यावतीने उपस्थित विद्वान वकिलांनी असा युक्तिवाद केला आहे की फिरोझशॉ यांनी १९३९ मध्ये किंवा १९४४ मध्ये बाई अलू यांच्याकडे पैसे का दिले नाहीत? आणि जर बाई अलूची विधाने विचारात घेतली गेली, तर ते

अपीलकर्त्याच्या बाजूने होते, कारण तिला मिळालेल्या रकमेच्या संदर्भात बाई अलूवर कोणतेही करनिर्धारण केले गेले नव्हते. बाई अलू यांच्या विधानाच्या संदर्भात न्यायाधिकरणाने संदर्भित केलेली परिस्थिती अप्रासंगिक होती असे आम्ही मानत नाही. न्यायाधिकरणाने विचारात घ्यायची गोष्ट म्हणजे कथनातील सत्यता किंवा अन्य ज्यामध्ये आईने २,१०,००० रुपये शिल्लक ठेवले होते ज्यापैकी वारसांना प्रत्येकी एक तृतीयांश हिस्सा मिळाला होता. न्यायाधिकरणाला कथनाच्या संभाव्यतेचा न्याय करण्यासाठी कथेच्या प्रत्येक पैलूचा विचार करावा लागला आणि त्या दृष्टीकोनातून एक संबंधित विचार असा होता की, बाई अलूचे पैसे ती सज्ञान झाल्यावर किंवा तिचे लग्न झाल्यावर का दिले गेले नाही. अपीलकर्त्याच्या वडिलांनी त्यांच्या वाट्याच्या पैशांचे काय केले हा देखील एक संबंधित विचार होता आणि न्यायाधिकरणाने योग्यरित्या निदर्शनास आणून दिले की वडिलांनी "मिश्रित गुंतवणुकीच्या" अंतर्गत त्याबाबत संरक्षण घेतले. कथेच्या संभाव्यतेचा न्यायनिवाडा करण्यासाठी हे संबंधित विचार होते. न्यायाधिकरणाने हे देखील योग्यरित्या निदर्शनास आणून दिले की बाई अलू यांचे करनिर्धारण न केल्यामुळे ही कथा अधिक संभाव्य बनली नाही.

न्यायाधिकरणाने आपल्या आदेशात म्हटले आहे की, आयकर अधिकाऱ्यांनी २३ जून १९५० रोजी वडिलांना हजर राहण्यासाठी समन्स बजावले होते. वडिलांना समन्सचे पालन करण्यात अपयश आले. असा युक्तिवाद करण्यात आला आहे की, ही परिस्थिती अपीलकर्त्याच्या विरोधात वापरली जाऊ नये, कारण नोंदीवरून असे दिसून आले आहे की २२ जून १९५० रोजी वडिलांना दुसऱ्या दिवशी हजर राहण्यासाठी समन्स बजावण्यात आले होते आणि त्याबाबत वडिलांनी एक पत्र लिहिले होते की, त्यांना दुसऱ्या दिवशी उपस्थित राहणे शक्य नव्हते आणि म्हणून त्यांनी दुसरी तारीख मागितली. आम्हाला असे वाटत नाही की या परिस्थितीमुळे न्यायाधिकरणाच्या आदेश निष्फळ ठरतो जो त्याच्या विरुद्ध जारी केलेल्या समन्सच्या अपयशापेक्षा कितीतरी जास्त ठोस कारणांवर आधारित

होता. प्रत्यक्षात नंतर वडिलांची चौकशी करण्यात आली आणि त्यांचे जबाब विचारात घेण्यात आले.न्यायाधिकरणाने मांडलेला एक मुद्दा असा होता की, अपीलकर्त्याचे वडील जिवंत असताना त्याच्या काकांनी अपिलार्थी आणि त्याच्या बहिणीचा वाटा का घेतला? आणि आपल्या मुलांच्या मालकीच्या निधीचा ताबा आणि व्यवस्थापनाच्या बाबतीत वडिलांनी स्वतःचा अधिकार का संपुष्टात आणू दिला याचे कोणतेही स्पष्टीकरण समोर आले नाही. आम्ही असे मानतो की ही परिस्थिती देखील विचारात घेण्यासारखी होती आणि जर वडील स्पष्टीकरण देण्याच्या स्थितीत होते तर त्यांनी ८ फेब्रुवारी १९५२ रोजी आयकर अधिकारी, डी-II वार्ड, मुंबई यांच्यासमोर आपले निवेदन देताना तसे करायला हवे होते.

न्यायाधिकरणाने असे प्रतिपादित केले आहे की: "आम्हाला असेही सांगण्यात आले की, करनिर्धारक व्यक्ती हे १९४३ ते १९५० दरम्यान शिक्षण घेत होते आणि त्यामुळे त्यांना कोणतेही उत्पन्न मिळवण्याची संधी नव्हती. मुंबईसारख्या ठिकाणी आणि विशेषतः उद्योगपतीच्या कुटुंबात एखादी व्यक्ती शिक्षणादरम्यान उत्पन्नही मिळवू शकते." न्यायाधिकरणाच्या या निरीक्षणांवर अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांनी अतिशय गंभीरपणे भाष्य केले आहे. विद्वान वकिलांनी असे प्रतिपादित केले आहे की शाळा, महाविद्यालय आणि विद्यापीठ प्राधिकरणाद्वारे दिलेली १९५० पर्यंतची प्रमाणपत्रे अपिलार्थीने सादर केली होती ज्याद्वारे असे दिसून आले होते की अपिलार्थी हा १९५० पर्यंत विद्यार्थी होता आणि प्रमाणपत्रे पाहिल्यानंतर न्यायाधिकरणाने असे म्हणायला नको होते- "आम्हाला देखील सांगण्यात आले होते इ. " विद्वान वकिलांच्या मते, न्यायाधिकरणाचा निष्कर्ष पूर्वग्रहाने सत्याभासित होता हे यावरून दिसून येते. आम्ही याबाबत सहमत होऊ शकत नाही. जरी अपीलकर्त्याने १९५० पर्यंत तो विद्यार्थी असल्याचे समाधानकारकपणे सिद्ध केले असे मानले तरी, अपीलकर्त्याला त्याच्या आईच्या मालमत्तेमधून ७०,०००/- रुपयांची रक्कम जी नंतर १९४५ मध्ये

८७,५००/- रुपये झाली ती मिळाली की नाही, या मुख्य प्रश्नात काही फरक पडेल असे आम्हाला वाटत नाही. न्यायाधिकरणाने योग्यपणे निदर्शनास आणून दिले की, आईने तिच्या पश्चात शिल्लक ठेवलेल्या मालमत्तेच्या किमतीबाबत कोणताही पुरावा देण्यात आलेला नाही, जरी आईला तिचे वडील संजनाच्या मालमत्तेमधून काय मिळाले याचे काही पुरावे असले तरी; किंवा गुंतवणुकीचा असा कोणताही पुरावा देण्यात आला नव्हता ज्यामुळे मूळ रक्कम रुपये ७०,०००/- मध्ये भर पडली. असा युक्तिवाद केला गेला आहे की मुंबईसारख्या ठिकाणी एखादी व्यक्ती शिकून कमाई करू शकते असे म्हणणे हा न्यायाधिकरणाचा केवळ अंदाज होता.या संदर्भात जरी न्यायाधिकरण चुकलेले असले, तरी हा कोणत्याही परिणामाचा विषय आहे असे आम्हाला वाटत नाही.

करनिर्धारक व्यक्तीच्या बाजूने आणि विरोधात असलेल्या प्रत्येक भौतिक तथ्याचा न्याय्यपणे आणि योग्य काळजीने विचार केला गेला आहे की नाही हे निर्धारित करण्यासाठी आपण न्यायाधिकरणाचा आदेश संपूर्णतः वाचला पाहिजे तसेच अंतिम निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्यासाठी पुराव्यांबाबत साधक बाधक विचार केला गेला आहे की नाही;आणि न्यायाधिकरणाने काढलेला निष्कर्ष अप्रासंगिक विचारांनी किंवा पूर्वग्रहाच्या बाबींनी सत्याभासित आहे का? अपिलार्थीच्या विद्वान वकिलांनी न्यायाधिकरणाच्या संपूर्ण आदेशाची तसेच तो ज्या संबंधित सामग्रीवर आधारित आहे त्याची माहिती आम्हाला दिली आहे. न्यायाधिकरणाचा आदेश आणि त्या सामग्रीचे परीक्षण केल्यावर, आम्ही अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलांशी सहमत होऊ शकत नाही की धीरजलाल गिरधारीलाल विरुद्ध प्राप्तिकर आयुक्त, मुंबई [*(१) (१) (१९५४)-२६आय. टी. आर. ७३६*] किंवा ओमर साले मोहम्मद सैत विरुद्ध प्राप्तिकर आयुक्त, मद्रास [*(२) (१९५९) ३७आय.टी.आर.१९१*] या प्रकरणात घोषित केलेल्या कोणत्याही दोषांमुळे न्यायाधिकरणाचा आदेश निष्फळ ठरला आहे. आम्ही हे स्पष्ट केले पाहिजे की, त्या निर्णयांमुळे न्यायाधिकरणाच्या आदेशातील प्रत्येक वाक्याची

सूक्ष्मपणे तपासणी करणे आवश्यक आहे असे आम्हाला वाटत नाही जेणेकरुन येथे किरकोळ चूक किंवा निष्काळजी मताचा वापर करून कायद्याचा मुद्दा अधांतरी ठेवता येईल. आमच्यासमोर मांडलेले युक्तिवाद लक्षात घेता, हे समाविष्ट करणे आवश्यक आहे की कथित किंवा सिद्ध केलेल्या तथ्यांमधून योग्यरित्या उद्भवलेल्या संभाव्यतेचा विचार करताना, न्यायाधिकरण तर्क, अनुमान किंवा संशयात गुंतलेले नाही.

आमच्यासमोर असाही युक्तिवाद करण्यात आला आहे की, ८७,५००/- रुपयांच्या रकमेबाबत अपीलकर्त्याचे स्पष्टीकरण जरी ग्राह्य धरले जात नसले तरी ही रक्कम अपीलकर्त्याचे प्रत्यक्ष उत्पन्न असल्याबाबत कोणत्याही प्रत्यक्ष पुराव्याद्वारे विभागाने सिद्ध केले नाही. आम्हाला असे वाटत नाही की, आमच्यासमोर असलेल्या यासारख्या प्रकरणात विभागाने थेट पुराव्यांद्वारे सिद्ध करणे आवश्यक होते की अपीलकर्त्याचे ८७,५००/- रुपये हे त्याचे प्रत्यक्ष उत्पन्न होते. खरेतर, आम्ही इथे सहमत आहोत की, सर्व प्रकरणांमध्ये असे नाही की केवळ करनिर्धारकाच्या स्पष्टीकरणास नकार देऊन, विशिष्ट पावतीचे स्वरूप स्थापित केले गेले आहे असे म्हटले जाऊ शकते; परंतु जेथे नकाराची परिस्थिती अशी आहे की, फक्त योग्य निष्कर्ष असा आहे की पावती ही करनिर्धारकाचे प्रत्यक्ष उत्पन्न मानले जाणे आवश्यक आहे, तेथे असे अनुमान काढण्याचे कोणतेही कारण नाही. असे अनुमान हे वस्तुस्थिती बाबत आहेत कायद्याबाबत नाहीत.

वर दिलेल्या कारणांवरून आमचे असे मत आहे की न्यायाधिकरणाच्या आदेशातून कायद्याचा कोणताही प्रश्न उद्भवला नाही आणि मुंबई उच्च न्यायालयाच्या ४ ऑक्टोबर १९५६ रोजीच्या निकालात आणि आदेशात हस्तक्षेप करण्यात कोणताही आधार आहे असे आम्हाला दिसत नाही. त्यानुसार हे अपील अयशस्वी होत असून ते खर्चासह फेटाळले जात आहे .

अपील फेटाळण्यात येत आहे.

****

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याची कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

*****